

can be appealed during the pre-trial investigation. Thus, the notice of suspicion and the results of the search are not objects to appeal, which creates some inconsistency with the provisions of the Constitution of Ukraine, where the Art. 55 stipulates that everyone is guaranteed with the right to appeal in the court against decisions of state authorities, local self-government agencies, officials.

The author has also considered the practice of the European Court of Human Rights and the High Specialized Court for the Examination of Civil and Criminal Matters in regard to the acquisition and termination of the status of a suspect within criminal proceedings. It has been established that the legislator did not provide in the provisions of the Art. 303 of the Criminal Procedural Code of Ukraine for the possibility of appealing a notice of suspicion, although there is judicial practice of investigating judges on the cancellation of a notice of suspicion. On the basis of the conducted study, it has been suggested to make some clarifications to the Art. 303 of the Criminal Procedural Code of Ukraine.

Keywords: criminal proceedings, notice of suspicion, suspect, court, investigating judge, prosecutor, procedural chief, European Court of Human Rights, Uniform registry of pre-trial investigations, criminal offense.

УДК 343.121

Ю. П. Янович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7309-076X>

НЕВІД'ЄМНІ ОСОБИСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА ПІДОЗРЮВАНОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОБСЯГ І ЦІЛЬОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ

Узагальнено та критично оцінено основні підходи до висвітлення в науковій літературі питання про невід'ємні особисті процесуальні права підозрюваного. Із сукупності прав підозрюваного виокремлено процесуальні права, що можуть бути реалізовані виключно ним самим, та обґрунтовано їх цільове призначення. Підкреслено значення вирішеного завдання для подальшого дослідження процесуального статусу підозрюваного та інших учасників кримінального провадження, яким законодавець делегував його права.

Ключові слова: кримінальне провадження, підозрюваний, процесуальний статус, невід'ємні особисті процесуальні права.

Постановка проблеми. Вітчизняний законодавець регламентує процесуальні права окремих учасників кримінального провадження, не надаючи їх переліку в конкретних статтях Кримінального процесуального кодексу України, а лише вказуючи, що ці учасники користуються процесуальними правами підозрюваного, крім тих, реалізація яких здійснюється ним безпосередньо і не може бути доручена

іншим особам. У ситуації, що розглядається, актуалізується питання про те, які ж саме процесуальні права підозрюваного не можуть бути делеговані іншим учасникам кримінального провадження і є, по суті, його невід'ємними особистими правами. На це немає відповіді в чинному кримінальному процесуальному законодавстві, та й у сучасній науці кримінального процесу відсутні дослідження, в яких було б визначено близький до вичерпного перелік останніх. Такий стан правового регулювання процесуальних прав підозрюваного не може не позначатися негативно на правозастосовній діяльності, адже він «дає можливість кожному вільно трактувати і на свій розсуд визначати, які саме права може безпосередньо реалізовувати підозрюваний, а які ні» [1, с. 5]. У свою чергу, це призводить до того, що залишається не врегульованим з достатньою повнотою процесуальний статус захисника підозрюваного, його законного представника, осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, та їх законних представників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У монографії Т. Г. Фоміної здійснено узагальнення висловлених у науці точок зору щодо класифікації процесуальних прав підозрюваного за різними критеріями, серед іншого і за суб'єктами реалізації [2, с. 88]. За цією ознакою науковець поділяє процесуальні права підозрюваного на такі, що можуть бути реалізовані: 1) лише безпосередньо підозрюваним; 2) як підозрюваним, так і його законним представником чи захисником [2, с. 89–90]. Водночас до першої групи автор відносить лише процесуальні права підозрюваного давати показання та власноруч їх написати. Зрозуміло, що це далеко не повний перелік.

У низці навчальних і наукових видань, де розглядається процесуальний стан законного представника та захисника підозрюваного, лише констатується, що вони користуються процесуальними правами останнього, крім тих, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним і не може бути доручена законному представнику та захиснику, але не визначається хоча б орієнтовний перелік таких прав [3, с. 26, 81; 4, с. 50; 5, с. 98; 6, с. 64, 65; 7, с. 60; 8, с. 139–140]. Л. М. Лобойко, характеризуючи процесуальний статус захисника в кримінальному провадженні, підкреслює, що його права є похідними від прав підозрюваного, але при цьому стверджує, що «підзахисним захисникові не може бути доручено право давати показання від імені підозрюваного» [9, с. 120]. В. М. Трофименко наголошує на тому, що закон обмежує законного представника підозрюваного лише у використанні невід'ємних прав останнього, які безпосередньо пов'язані із його особою. До таких, зокрема, на думку вченого, належать процесуальні права підозрюваного: не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри чи

в будь-який момент відмовитися їх давати; укласти угоду про визнання винуватості чи про примирення з потерпілим тощо [8, с. 134–135].

Метою статті є спроба виокремити в сукупності процесуальних прав підозрюваного групу його невід'ємних особистих прав, що реалізуються виключно ним самим і не можуть бути доручені іншим учасникам кримінального провадження, для подальшого дослідження процесуального статусу самого підозрюваного, а також суб'єктів кримінального процесу, яким законодавець делегував його процесуальні права.

Виклад основного матеріалу. Не викликає сумніву віднесення багатьма фахівцями до групи процесуальних прав, які можуть бути реалізовані виключно підозрюваним, таких його прав: 1) не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання (п. 4 ч. 3 ст. 42 КПК); 2) давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК). Зазначені процесуальні права підозрюваний не може делегувати іншим учасникам кримінального провадження, оскільки реалізуються ним як безпосереднім учасником допиту підозрюваного або інших слідчих (розшукових) і процесуальних дій (пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту, освідування тощо). У процесі таких процесуальних дій формуються показання підозрюваного або ж документи як самостійні джерела доказів, які засвідчують його особисте ставлення до висунутої стосовно нього підозри, що в подальшому може істотно вплинути на порядок кримінального провадження, а також на долю підозрюваного.

У теорії кримінального процесу питання стосовно віднесення права підозрюваного укласти угоду про визнання винуватості чи про примирення з потерпілим (ст. 469 КПК) до кола його невід'ємних особистих процесуальних прав вирішується неоднозначно. Так, наприклад, Є. В. Повзик, висвітлюючи питання щодо загальних положень застосування угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, зазначає: «серед суб'єктів, уповноважених ініціювати укладення угод, передбачених ст. 469 КПК, захисник не названий, хоча ... немає жодних перешкод для доручення йому цього повноваження підзахисним» [10, с. 64]. Указана позиція видається спірною, оскільки в такому разі, виходячи з формальної логіки, захисника слід було б визнавати стороною угоди про примирення підозрюваного з потерпілим, що суперечить чинному законодавству. Крім того, слідчому чи прокурору в цій ситуації все одно довелося б викликати підозрюваного й переконуватися в тому, що його волевиявлення стосовно укладення угоди є добровільним.

Думка про те, що право укласти угоду про примирення з потерпілим чи про визнання винуватості не може бути делеговане підозрюваним його захиснику чи законному представнику, підтверджується й положеннями постанови Пленуму Вищого спеціалізованого

суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11 грудня 2015 року № 13. У пункті 7 указаної постанови зазначено: «Ініціювати укладення угоди про примирення має право лише потерпілий чи підозрюваний». Єдиний виняток, коли підозрюваний не є стороною угоди, – це недосягнення ним віку шістнадцяти років. У такому випадку угоду про примирення за його згодою укладає законний представник. Крім того, пункт 8 згадуваної постанови містить твердження про те, що угода про визнання винуватості укладається між прокурором і підозрюваним за ініціативою будь-кого з цих осіб [11].

Той факт, що право на укладення угод у кримінальному провадженні є невід'ємним особистим процесуальним правом підозрюваного, підтверджується і вимогами закону до змісту угоди про примирення (ст. 471 КПК), а також угоди про визнання винуватості (ст. 472 КПК). Зокрема, в угоді про визнання винуватості серед інших обставин зазначається про: беззастережне визнання підозрюваним своєї винуватості у вчиненні інкримінованого органами досудового розслідування кримінального правопорушення; його обов'язки щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце); узгоджені сторонами вид та міру покарання, згоду підозрюваного на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням; наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК; наслідки невиконання угоди. Викладення кожної із зазначених вище обставин у тексті угоди має бути засвідчене особистим підписом підозрюваного [12, с. 589–591]. Якщо угоду укладено в присутності захисника чи законного представника підозрюваного, про це зазначається після підписів сторін угоди. Цей факт також засвідчується підписами, відповідно, захисника чи законного представника.

До невід'ємних особистих процесуальних прав підозрюваного, передбачених ч. 3 ст. 42 КПК, можуть бути віднесені і його права: 1) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК, а також отримати їх роз'яснення (п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК); 2) відмовитися від захисника в будь-який момент кримінального провадження (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК); 3) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра не підтвердилася (п. 17 ч. 3 ст. 42 КПК) [13]. Крім того, під час допиту підозрюваний має право викласти свої показання власноручно (ч. 7 ст. 224 КПК). Цілом очевидно, що це процесуальне право може бути реалізоване тільки безпосередньо підозрюваним.

Відповідно до вимог ч. 4 ст. 208 КПК уповноважена службова особа після негайного повідомлення затриманому зрозумілою для нього мовою підстав затримання й того, у вчиненні якого злочину він підозрюється, зобов'язана роз'яснити йому права мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання та місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК.

Перелік процесуальних прав підозрюваного, передбачений ч. 3 ст. 42 КПК, є обов'язковою складовою частиною протоколу затримання (ч. 5 ст. 208 КПК), повідомлення про підозру (п. 7 ст. 277 КПК), повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри чи повідомлення про нову підозру [12, с. 94–109]. Після вручення підозрюваному копій цих процесуальних документів він отримує уявлення про комплекс своїх процесуальних прав під час досудового розслідування й може вимагати їх роз'яснення відповідною службовою особою. Крім того, права й обов'язки затриманих мають бути роз'яснені підозрюваному особою, відповідальною за перебування затриманих (п. 2 ч. 3 ст. 212 КПК).

Підозрюваний належить до кола тих учасників кримінального провадження, яким обов'язково вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки (ч. 8 ст. 42 КПК). Цей процесуальний документ вручається підозрюваному під розписку перед виконанням кожної процесуальної дії за його участю. Уповноважені службові особи, які провадять ту чи іншу процесуальну дію за участю підозрюваного, не повинні зважати на те, що така пам'ятка вже вручалася йому раніше.

Дискусійним, на перший погляд, є віднесення до кола невід'ємних особистих процесуальних прав підозрюваного його права відмовитися від захисника в будь-який момент кримінального провадження, адже і захисник, у свою чергу, має право відмовитися від виконання своїх обов'язків у випадках, передбачених ч. 4 ст. 47 КПК. Разом з тим таке процесуальне право захисника не можна вважати похідним від права підозрюваного, закріпленого в п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК. Йдеться про один із небагатьох випадків, коли право захисника прямо передбачається процесуальним законом, а не делегується йому на підставі ч. 4 ст. 46 КПК. До того ж, якщо залучення захисника до кримінального провадження може здійснюватися, окрім самого підозрюваного, його законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, то право на відмову від захисника реалізується тільки особисто підозрюваним.

Для того щоб відмова від захисника була правомірною й не потягла за собою порушення права підозрюваного на захист, слідчий, прокурор чи інша уповноважена особа мають дотримуватися певних умов, не всі з яких прямо передбачені законом. На підставі аналізу

положень п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» від 24 жовтня 2003 року № 8, які не втратили своєї актуальності, можна стверджувати, що така відмова, по-перше, можлива лише за ініціативою підозрюваного, а, по-друге, повинна бути добровільною [14]. Крім того, відмова від захисника має відбуватися виключно в присутності останнього після надання можливості для конфіденційного спілкування з підзахисним (ч. 2 ст. 54 КПК).

До кола невід'ємних особистих процесуальних прав підозрюваного нами віднесено також право вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації (п. 17 ч. 3 ст. 42 КПК). У КПК міститься істотне уточнення про те, що таке право виникає в особи у випадку, коли висунута щодо неї підозра не підтвердилася. Це означає, що вимагати відшкодування шкоди, в тому числі моральної, у випадках, передбачених ст. 1176 ЦК України, ст. 130 КПК і ст. 1 і 2 закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року, шляхом безпосереднього звернення із заявою до відповідних державних органів чи суду може особа, яка вже не перебуває в процесуальному положенні підозрюваного, а саме виправданій або особа, стосовно якої ухвалено рішення про закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами [15].

Виокремлені із сукупності процесуальних прав підозрюваного, передбачених ч. 3 ст. 42 КПК, його невід'ємні особисті права мають різне цільове призначення. Так, право бути чітко та своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК, а також отримати їх роз'яснення слід розглядати як одну з важливих процесуальних гарантій реалізації підозрюваним усіх інших його прав під час досудового розслідування. Процесуальні права не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати забезпечують підозрюваному, з одного боку, можливість особисто здійснювати захист від висунутої щодо нього підозри, а з іншого, – активно брати участь у процесі доказування і тим самим впливати на перебіг і результати процесу. Процесуальне право на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження є складовою права підозрюваного на захист і призначене для того, щоб дієво впливати на рівень ефективності професійного захисту під час досудового розслідування. Його реалізація дозволяє підозрюваному усунути з кримінального провадження захисника, з яким у нього є суперечності щодо лінії

захисту від підозри, який надає правову допомогу формально, не має належної кваліфікації тощо. Завдяки праву на укладення угод під час досудового розслідування підозрюваний отримує швидкий доступ до правосуддя, а також шанс на звільнення від відбування призначеного судом в обвинувальному вирокі на підставі угоди покарання з випробуванням. У разі, якщо підозра під час досудового розслідування не підтвердилася, особа шляхом реалізації процесуального права, передбаченого п. 17 ч. 3 ст. 42 КПК, має можливість відновити порушені незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, прокуратури й суду права і законні інтереси, а також репутацію.

Висновки. Виокремлення в сукупності процесуальних прав підозрюваного тих його прав, які можуть бути реалізовані тільки ним безпосередньо, та визначення їх цільового призначення відкриває можливість для подальшого вивчення процесуального статусу не тільки самого підозрюваного, а і його законного представника, захисника, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, стосовно якого передбачається застосування примусових заходів виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, та їхніх законних представників. Це може бути предметом майбутніх наукових досліджень.

Список бібліографічних посилань: 1. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні. Практичний коментар-роз'яснення. Київ : Центр учб. літ., 2014. 238 с. 2. Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного : монографія. Харків : НікаНова, 2014. 232 с. 3. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи / відп. ред. В. С. Ковальський. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 408 с. 4. Молдован А. В., Савченко В. А., Садова Т. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, США : навч. посіб. Київ : Алерта, 2014. 334 с. 5. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учб. літ., 2013. 544 с. 6. Молдован А. В., Мельник С. М. Кримінальний процес України : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2013. 368 с. 7. Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І. та ін. Кримінальний процес : навч. посіб. для підготовки до іспиту. Харків : Оберіг, 2014. 248 с. 8. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. та ін. Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с. 9. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с. 10. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження) : монографія. Харків : Право, 2014. 224 с. 11. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 груд. 2015 р. № 13 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15> (дата звернення:

26.06.2017). **12.** Збірник зразків процесуальних документів (досудове розслідування) : наук.-практ. посіб. / О. І. Перепелиця, С. Є. Кучерина, В. В. Федосєєв та ін. Харків : Право, 2015. 632 с. **13.** Янович Ю. П. Обсяг процесуальних прав захисника в кримінальному провадженні та їх цільове призначення // Верховенство права та права держава : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 16–17 трав. 2014 р. Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2014. С. 225. **14.** Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовт. 2003 р. № 8 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-3> (дата звернення: 26.06.2017). **15.** Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : закон України від 1 груд. 1994 р. № 266/94-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр> (дата звернення: 26.06.2017).

Надійшла до редколегії 04.09.2017

Янович Ю. П. Неотъемлемые личные процессуальные права подозреваемого в уголовном производстве: объём и целевое назначение

Обобщены и критически оценены основные подходы к освещению в научной литературе вопроса о неотъемлемых личных процессуальных правах подозреваемого. Из совокупности прав подозреваемого выделены процессуальные права, которые могут быть реализованы исключительно им самим, обосновано их целевое назначение. Подчёркнуто значение решенной задачи для дальнейшего исследования процессуального статуса подозреваемого и других участников уголовного производства, которым законодатель делегировал его права.

Ключевые слова: уголовное производство, подозреваемый, процессуальный статус, неотъемлемые личные процессуальные права.

Yanovich Yu. P. Inalienable personal procedural rights of a suspect in the criminal proceeding: scope and purpose

The author has emphasized on misregulating nature of the issue about the scope of inalienable personal procedural rights of a suspect in the current procedural legislation, which can only be realized by him personally. It has been stressed that such a gap in the law adversely affects the legal regulation of the procedural status of not only a suspect, but also other participants in the criminal proceedings, whom the legislator delegates his rights, in particular a lawyer, the legal representative of a suspect, persons for whom the use of compulsory measures of medical or educational nature is foreseen or to solve the issue of their application and their legal representatives.

The purpose is to single out a group of its inalienable personal rights in the set of procedural rights of a suspect, which are realized solely by him and can not be delegated to other participants of the criminal proceedings.

The following rights of a suspect are assigned to this group of procedural rights: to be clearly and promptly informed about his rights provided by the Criminal Procedural

Code of Ukraine, as well as to receive their explanations; to refuse the attorney at any time during the criminal proceedings; do not talk anything about suspicions against him or at any time to refuse to answer the question; to give explanations, testimonies on suspicion or at any time refuse to provide them; to demand compensation for damage caused by illegal decisions, acts or omission of the agency conducting operative and search activity, pre-trial investigation, prosecutor's office or court in the manner prescribed by the law, as well as restoring reputation, if the suspicion was not confirmed; to conclude an agreement on the recognition of guilt or reconciliation with the victim; to provide testimony by oneself. The purposeful use of these procedural rights has been substantiated.

Keywords: criminal proceedings, suspect, procedural status, inalienable personal procedural rights.

